

KAKSITAVUISET SUBSTANTIIVIT JA NIIDEN TAIVUTUS

Kieliteknologian näkökulma

Johdannoksi

Inarinsaamen substantiivitaivutus on koettu monimutkaiseksi, joskin säännönmukaiseksi. Opetustilanteissa sekä opettajat että opiskelijat ovat kuumeisesti etsineet säännönmukaisuuksia äännevaihteluille: mikä vaihtelee ja missä kohden? Se, miksi kyseinen vaihtelu esiintyy, on ehkä historiallisesti kiinnostavaa, mutta tietokone ei ole tästä näkymästä kiinnostunut. Tästä syystä muutosten syitä ei esitetä.

Tavallisissa kieliopeissa esitetyt taivutustyyppit eivät ole olleet aukottomia. Tämän morfofonologisen kielioopin tarkoitus on antaa inarinsaamen taivutusparadigmat täydellisinä – sellaisina kuin ne kieliteknologiaprojektissa tietokoneelle opetetaan. Pohjana on kieliteknologian analyysin kautta tutkittu leksikko eli sanasto, joka on koottu e-sanakirjasta.

Tätä morfofonologista kieliooppia kannattaa lukea muun materiaalin oheislukemistona. Se ei yksinään sovellu kielen opiskeluun. Tässä kielioopissa on käytetty myös kieliopillista terminologiaa, joka avautuu parhaiten oppikirjojen ja tavallisen kielioopin kanssa sekä opettajajohtoisesti. Jonkinasteinen kielitieteellinen pohja siis tarvitaan.

Samoin oletetaan ns. sanakirjaortografian hallinta. Taulukoissa käytetään kahta tavallisesta ortografiasta puuttuvaa merkkiä: pistettä yksittäisen konsonantin alla (esim. ɾ ja ɭ) sekä apostrofia ('), esim. kyeli ja kye'le.

Taivutustyyppit ja niiden kaavat

Perinteisessä kielioopissa on totuttu puhumaan esim. â-vartaloista ja e-vartaloista. Näistä on annettu esimerkkejä, mutta näitä ei kumminkaan ole tyhjentävästi kuvattu: vartaloiden sisälläkin esiintyy vielä lukuisia taivutustyypppejä, joissa esiintyy omanlaistaan äännevaihtelua. Juuri tämä on tehnyt kielen oppimisesta hankalan tuntuista.

Tämän morfofonologisen kielioopin taivutustaulukoihin on kirjoitettu auki kunkin taivutustyyppin morfofonologinen kaava koodeja käyttäen – ts. se, millaisia äänteenmuutoksia sanassa tapahtuu ja missä kohden. Nämä muutokset ovat säännönmukaisia. Taulukoissa käytetyt lyhenteet ovat kieliteknoprojektin lyhenteitä. Nämä lyhenteet on selvitetty seuraavassa listassa.

Taivutustyypeissä käytettyjen ääntenmuutosten lyhenteet ja ääntenmuutosten selitykset

Lyhenteet

WG = Weak grade / heikko aste

RLEN = Root vowel lengthening / Ensitavun vokaalin / diftongin pidentyminen

RVSH = Root vowel shortening / Ensitavun vokaalin / diftongin lyhentyminen

CLEN = Consonant lengthening / Keskuskonsonantiston pidentyminen

CSH = Consonant shortening / Keskuskonsonantiston lyhentyminen

SVLOW = Stem vowel lowering / Vartalovokaalin madaltuminen

Ääntenmuutosten selitykset

Vahva aste vs. heikko aste

Kaksitavuisissa sanoissa yksikön nominatiivi ja illatiivi sekä essiivi ja partitiivi ovat vahva-asteisia. Vahvaa astetta ei ole erikseen nimetty.

Kaikki muut sijat kuin edellä mainitut ovat heikossa asteessa. Näihin on konsonanttikeskukseen liitetty lyhenne WG. Huomaa, että heikko aste WG tarkoittaa kieliteknologiassa **ainoastaan** konsonanttikeskusta, kun taas perinteisessä kieliopissa puhutaan yleensä vahvan ja heikon asteen vartalosta. Tästä syystä kieliteknologiassa joudutaan merkitsemään ensitavun pidennykset ja ylilyhennys erikseen.

Ensitavun vokaalin / diftongin pidentyminen

Ensitavun vokaali / diftongi pitenee sekä vahvassa että heikossa asteessa: **sollâ** > **soolâ**, **soolâ**+n; **kutkâ**: **kuudhâ**: **kuutkâ**+n; **niei'dâ** (lyhyt): **nieidâ** (pitkä): **nieidâ**+n (pitkä).

Ensitavun vokaalin / diftongin lyhentyminen

Ensitavun vokaali / diftongi lyhenee kolmessa sijamuodossa: yksikön abessiivissa, monikon komitatiivissa ja monikon abessiivissa, esim. *sollâ* > *so'lâ+ttáá*, *so'lâ+i+guin*, *so'lâ+i+ttáá*; *niei'dâ*: *nie'idâ+ttáá*, *nie'idâ+i+guin*, *nie'idâ+i+ttáá*.

Keskuskonsonantiston pidentyminen

Vahvan asteen ja heikon asteen konsoantit voivat toisinaan pidentyä. *Kielâ*-sanan essiivi ja partitiivi ovat pidentymämuotoja: *kielâ* > *kiellâ*+n, *kiellâ*+d. Sukká-sanassa esim. yksikön komitatiivi on pidentymämuoto: *sukká*: *suhâ* > *suhhâ*+in.

Keskuskonsonantiston lyhentyminen

Pitkä keskuskonsonantti voi lyhentyä yksikön illatiivissa: esim. *sollâ*: *soolâ*+n (ll > l).

Vartalogokaalin madaltuminen

Vartalogokaali â voi muuttua á:ksi ja vartalogokaali u voi muuttua o:ksi, esim. *sollâ* > *soolâ*+in, *piälkku* > *piälho*+in.

â-SUBSTANTIIVIT

Taivutustyyppit

Taulukko 1. Kaksitavuisten â-vartaloisten substantiivien taivutustyyppit.

	SOLLÂ	KIELÂ	KRIISÂ > APINA	NIEIDÂ id =/jd/ VIVVÂ	KUTKÂ
Sg Nom	- sollâ	- kielâ	- kriisâ	- niei'dâ vivvâ	- kutkâ
Sg Gen	RLEN, WG soolâ	WG kielâ	- kriisâ	RLEN, WG nieidâ viivâ	RLEN, WG kuudhâ
Sg Acc	RLEN, WG soolâ	WG kielâ	- kriisâ	RLEN, WG nieidâ viivâ	RLEN, WG kuudhâ
Sg Ill	RLEN, CSH soolân	- kielân	- kriisân	RLEN nieidân viivân	RLEN kuutkân
Sg Loc	RLEN, WG soolâst	WG kielâst	- kriisâst	RLEN, WG nieidâst viivâst	RLEN, WG kuudhâst
Sg Com	RLEN, WG, SVLOW soolâin	WG, SVLOW kielâin	- kriisâin	WG, CLEN, SVLOW niei'dâin vivvâin	WG, SVLOW kudhâin

Sg Abe	RVSH, WG solâttáá	RVSH, WG kie'láttáá	- kriisâttáá	RVSH, WG nie'idâttáá vi'yâttáá	RVSH, WG ku'dhâttáá
Ess	- sollân	CLEN kiellân	- kriisân	- niei'dân vivvân	- kutkân
Par	- sollâd	CLEN kiellâd	- kriisâd	- niei'dâd vivvâd	- kutkâd
Pl Nom	RLEN, WG soolah	WG kielah	- kriisah	RLEN, WG nieidah viyâh	RLEN, WG kuudhah
Pl Gen	RLEN, WG soolâi	WG kielâi	- kriisâi	RLEN, WG nieidâi viyâi	RLEN, WG kuudhâi
Pl Gen2	RVSH, WG so'lâi	RVSH, WG kie'lâi	- 0	RVSH, WG nie'idâi vi'yâi	RVSH, WG ku'dhâi
Pl Acc	RLEN, WG soolâid	WG kielâid	- kriisâid	RLEN, WG nieidâid viyâid	RLEN, WG kuudhâid
Pl Ill	RLEN, WG, SVLOW soolâid	WG, SVLOW kielâid	- kriisâid	WG, CLEN, SVLOW niei'dâid vivvâid	WG, SVLOW kudhâid
Pl Loc	RLEN, WG soolâin	WG kielâin	- kriisâin	RLEN, WG nieidâin viyâin	RLEN, WG kuudhâin
Pl Com	RVSH, WG so'lâiguin	RVSH, WG kie'lâiguin	- kriisâiguin	RVSH, WG nie'idâiguin vi'yâiguin	RVSH, WG ku'dhâiguin
Pl Abe	RVSH, WG so'lâittáá	RVSH, WG kie'lâittáá	- kriisâittáá	RVSH, WG nie'idâittáá vi'yâittáá	RVSH, WG ku'dhâittáá

Tyyppi SOLLÄ

Tyyppin SOLLÄ sanoissa esiintyy seuraavaa vaihtelua:

Vahva aste: Ensitavussa lyhyt yksinäisvokaali + konsonantistossa
geminaattakonsonantti đđ, ll, mm, nn, nnj, ηη, rr, tt

Heikko aste: lyhyt đ, l, m, n, nj, η, r, đ

Tähän kategoriaan kuuluu enimmäkseen kvantitatiivisessa astevaihtelussa olevia sanoja, esim. čiddâ: čiidâ, tullâ: tuulâ, čummâ: čuumâ, lonnjâ: loonjâ, juuŋâ: juuŋâ, kurrâ: kuurâ.

Myös joitakin kvalitatiivisessa astevaihtelussa olevia CC: C2-sanoja lasketaan tähän taivutustyyppiin, esim. ruttâ: ruudâ, pottâ: poodâ. Huomaa astevaihtelut tt:đ (tyyppi SOLLÂ) ja tt:t (tyyppi NIEIDÂ).

Huom: Muut kuin em. pitkät konsonantit vaihtelussa lyhyen konsonantin kanssa (+ ensitavussa lyhyt vokaali) kuuluvat tyyppiin NIEIDÂ (ks. seuraava tyyppi).

Tyyppi NIEIDÂ

Tähän ryhmään kuuluu ainoastaan kvalitatiivisen astevaihtelun alaisia sanoja, ja tämä on tavallisin taivutusparadigma â-substantiiveissa.

Ensitavun vokaali / diftongi on yksikön nominatiivissa aina lyhyt ja yksikön genetiivi-akkusatiivissa aina pitkä (RLEN).

Mahdolliset konsonanttivaihtelut:

a) Pitkä-lyhyt: Konsonanttikeskuksessa voi esiintyä cc:c, dd: d, (ff:f), gg:g, jj:j, kk:k, pp:p, tt:t, zz:z, esim. loccâ: loocâ, puddâ: puudâ, jaffa: jafa, aggâ: aagâ, ijjâ: iijâ, kukká:kuká, pappâ:paapâ, hattâ: haatâ, kozzâ: koozâ.

Huomaa astevaihtelut tt:đ (tyyppi SOLLÂ) ja tt:t (tyyppi NIEIDÂ); samoin kk:h (tyyppi KUTKÂ) ja kk:k (tyyppi NIEIDÂ).

b) Pitkä-puolipitkä-konsonanttivaihtelu, esim. ss:š, vv:v
kassâ: kaašâ; vivvâ:viiyâ.

c) Kaikki h:v-astevaihtelutapaukset, esim. juuhâ: juuvâ, laahâ: laavâ, suuhâ: suuvâ

c) Konsonanttiyhtymä (kaksi tai useampia eri konsonantteja) pitkä-lyhyt:
Tähän ryhmään kuuluu paljon sanoja, joissa on yksikön nominatiivissa ensitavussa lyhyt vokaali / diftongi ja konsonantistossa jokin konsonanttiyhtymä.

c1) **Vahva aste:** Lyhyt diftongi + C1 (pitkä) + C2 (lyhyt); **Heikko aste:** pitkä diftongi + C1 (lyhyt) + C2 (lyhyt), esim. niei'dâ: nieidâ, ruoi'dâ: ruoidâ, vuov'dâ: vuovdâ

c2) **Vahva aste:** V + C1 (pitkä) + C2 (lyhyt); **Heikko aste:** V + C1 (lyhyt) + C2 (lyhyt), esim. silbâ: siilbâ, čulgâ: čuulgâ, havlâ: haavlâ

c3) **Vahva aste:** V + C1 + C2 + C2; **Heikko aste:** V + C1 + C2, esim. pulssâ: puulsâ, tanssâ: taansâ

c4) **Vahva aste:** V + C1 + C2 + C3; **Heikko aste:** V (RLEN) + C1 + C2 + C3, esim. verstâ: veerstâ

Tyyppi KUTKÂ

Tyypissä KUTKÂ on kvalitatiivisessa astevaihtelussa olevia sanoja:

a) **Vahva aste:** V + C1 + C2 + C2 ; **Heikko aste:** V (RLEN) + C1 + C2 > C3 : lavkkâ: laavhâ

b) **Vahva aste:** V + C1 + C2 + C3; **Heikko aste:** V + C1 > C4 + C2 + C3 tekstâ: teevstâ

Tyyppi KIELÂ

Tyypin KIELÂ-sanoissa ensitavussa on pitkä vokaali tai pitkä diftongi sekä konsonanttikeskuksessa vahvassa asteessa puolipitkä tai lyhyt konsonantti, joka vaihtelee heikossa asteessa lyhyen konsonantin kanssa.

Tavallisimmat tapaukset ovat kvantitatiiviseen astevaihteluun kuuluvia sanoja: vuolâ: vuolâ, liemâ: liemâ, suonâ: suonâ, paarâ: paarâ, muorâ: muorâ.

Mukana on myös muutamia kvalitatiivisen astevaihtelun alaisia sanoja – lähinnä t:ð-vaihtelun alaiset sanat, esim. kietâ : kiedâ, mietâ: miedâ.

Tyyppi KRIISÂ

Tyyppi KRIISÂ on yksinkertaisin taivutustyyppi, mutta näitä sanoja on vähän. Nämä ovat uusia lainoja, jotka on mukautettu inarinsaamen äänneasuun. Nämä on kieliteknologiaprojektissa mukautettu leksikkoon APINA, jossa ei esiinny vaihtelua.

a-SUBSTANTIIVIT

Taivutustyyppit

Taulukko 2. Kaksitavuisten a-vartaloisten substantiivien taivitustyyppit.

	NJAMMA	HANA / SOODA / LAAVA > APINA
Sg Nom	-	-
Sg Gen	WG	-
Sg Acc	WG	-
Sg Ill	RLEN, CSH	-
Sg Loc	WG, CLEN, SLEN	-
Sg Com	WG, CLEN	-
Sg Abe	WG	-
Ess	-	-
Par	-	-
Pl Nom	WG	-
Pl Gen	WG	-
Pl Acc	WG, CLEN	-
Pl Ill	WG, CLEN	-
Pl Loc	WG	-
Pl Com	WG	-
Pl Abe	WG	-

Valtaosa a-substantiiveista sijoittuu kategoriaan NJAMMA. Myös uudet lainasanat, joissa esiintyy V + C1C2(C2)(C3), menevät leksikkoon NJAMMA: *lahna: la'hna, avra: a'vra, tutka: tu'tka, tulppa: tu'lpa, tundra: tu'ndra*.

Tyyppi HANA / SOODA / LAAVA

Nämä ovat raakalainoja, joissa on ensitavussa joko lyhyt tai pitkä vokaali ja joka tapauksessa keskuskonsonantistossa lyhyt konsonantti. Nämä sijoittuvat kieliteknologiassa leksikkoon APINA.